

Academische geletterdheid van studenten in het hoger onderwijs

Kees de Glopper, Jacqueline van Kruiningen & Carel Jansen

TT 37 (2): 117–125

DOI: 10.5117/TVT2015.2.GLOP

Abstract

Academic literacies of students in higher education

Students' academic literacies in higher education form a topic of current interest in education policy and research in The Netherlands, as in many other countries. It is therefore remarkable that in the last decades hardly any studies have been published on this topic in *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, even more so since the (sub)discipline Taalbeheersing (Discourse Studies) was founded around fifty years ago in response to concerns about writing skills of students entering higher education. At present, such concerns have resurfaced on the higher education policy agenda in the Netherlands and Flanders, and the call for a sound scientific foundation of academic literacy teaching and learning practices is stronger than ever. Academic literacies can be studied as a process and as a result, as a condition and as an outcome, and from a social as well as from an individual perspective. The four articles in this special issue of *Tijdschrift voor Taalbeheersing* address students' academic literacies from a variety of perspectives, and focus on issues pertaining to the competencies of students entering and leaving institutions of higher education.

Keywords: academic literacies, higher education, testing, metacognition, workplace demands

Introductie

Academische geletterdheid van studenten in het hoger onderwijs, dat is het thema dat centraal staat in dit nummer van het *Tijdschrift voor Taalbeheersing*. Taalvaardigheid van studenten in het hoger onderwijs is een

actueel onderwerp in onderwijsbeleid en onderzoek, in Nederland (Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, 2015) en in vele andere landen (OECD, 2013). Vanuit het perspectief van instroom, doorstroom en uitstroom worden wereldwijd vragen als de volgende gesteld. Welke vaardigheden op het gebied van schrijven, begrijpend en studerend lezen en mondelinge taalvaardigheid nemen studenten mee vanuit het voortgezet onderwijs? Welke eisen stelt studeren in het hoger onderwijs aan die vaardigheden? Welke gelegenheid wordt studenten geboden om hun academische geletterdheid te ontwikkelen? En met welke vaardigheden op het gebied van taal en tekst betreden zij na hoger beroeps- of wetenschappelijk onderwijs de arbeidsmarkt? Vanuit een meer theoretische optiek gaat de belangstelling vooral uit naar vragen die raken aan het culturele en gesitueerde karakter van academische geletterdheid. Welke concepties hebben studenten en docenten over academische geletterdheid? Hoe verloopt de communicatie over academische taalvaardigheden? Hoe eigenen studenten zich uiteenlopende academische genres toe? Hoe is geletterdheid in het hoger onderwijs verbonden met institutionele doelen en met opvattingen en praktijken op het gebied van onderzoek en onderwijs? Hoe hangen de ontwikkeling van geletterdheid en identiteit bij studenten samen? En hoe verlopen transities in geletterdheidspraktijken, tussen instellingen (van voortgezet naar hoger onderwijs) en tussen domeinen (van onderwijs naar arbeidsmarkt)?

Academische geletterdheid was ooit een kernthema binnen de taalbeheersing. Zorgen over de schrijfvaardigheid en spreekvaardigheid van aankomende studenten gaven zo'n vijf decennia geleden, ten tijde van de externe democratisering van het hoger onderwijs, aanleiding tot het aanbieden van onderwijs in taalvaardigheid. Het was toentertijd niet langer vanzelfsprekend dat aankomende studenten beschikten over de talige competenties die nodig zijn voor studeren in het hoger onderwijs. Met de aanstelling van docenten die het benodigde onderwijs in taalbeheersing op zich namen en die daarbij voorzien werden van onderzoekstijd, ontstond binnen de neerlandistiek als nieuwe subdiscipline het vak Taalbeheersing. In 1969 werd Taalbeheersing ingeschreven in het Academisch Statuut, als onderdeel van het toenmalige kandidaatsexamen Nederlands.

Taalbeheersers hebben hun geboortegrond in hun onderzoek niet altijd even duidelijk in ere gehouden. Binnen het scala aan onderzoeksthema's waarmee de taalbeheersing zich bezighoudt, vormt de taalvaardigheid van studenten in het hoger onderwijs een onderzoeksterrein dat relatief zelden betreden wordt. Bijna veertig jaargangen van dit tijdschrift, de *Tussenstand* (Van Eemeren, Van den Hoven, Jansen, & Schellens, 2002) na 25 jaar, en

ook de afleveringen uit het laatste decennium getuigen daarvan. Wie zoekt naar publicaties over academische geletterdheid van studenten, zal er in de kolommen van dit tijdschrift niet veel vinden. Betekent dit misschien dat het ontbrak aan praktische aanleidingen voor onderzoek naar de ontwikkeling, het gebruik en de effecten van academische geletterdheid? Of was er wel aanleiding toe, maar ontbrak het aan een wetenschappelijke inbedding voor serieus onderzoek?

Het antwoord op de eerste van deze twee vragen moet ontkennend zijn. De praktische aanleiding voor onderzoek naar taalvaardigheid in het hoger onderwijs was de laatste veertig tot vijftig jaar onverminderd aanwezig (zie Kam & Van Kruiningen, 2007). Aan onderwijs in academisch schrijven en presenteren en aan cursussen op het gebied van talige studievaardigheden heeft het immers nooit ontbroken. Dit werk is de afgelopen decennia zelfs in toenemende mate object van professionalisering geworden, getuige het ontstaan van het Netwerk Academische Communicatieve Vaardigheden (NACV, www.nacv.nl) en het Nederlands/Vlaams Platform Taalbeleid Hoger Onderwijs (www.taalbeleidhogeronderwijs.org).

Ook buiten Nederland en Vlaanderen krijgt academische geletterdheid al geruime tijd professionele aandacht. In Europees verband moet in dit verband de European Association for the Teaching of Academic Writing (EATAW, www.eataw.eu) genoemd worden. Ook wijzen we graag op het ontstaan en de verbreiding van schrijfcentra aan tal van universiteiten – onder meer in Nederland overigens. Beleid en voorzieningen op het terrein van academische geletterdheid zijn aan universiteiten in Noord-Amerika al decennialang gemeengoed. Concepten als *writing across the curriculum* en *writing in the disciplines* (Bazerman & Russell, 1994; Russell, 2001) vinden daar hun oorsprong. Voorzieningen en toetsen voor *academic literacy levels* of *akademische geletterdheidsvlakke* zijn ook heel gangbaar in Zuid-Afrika (<http://icelda.sun.ac.za/>), waar in het hoger onderwijs naast het Engels ook het Afrikaans wordt gebruikt.

Voldoende aanleiding dus, maar nauwelijks onderzoek in Nederland naar academische geletterdheid. Kennelijk ontbrak het hier aan wetenschappelijke belangstelling voor taalvaardigheid in het hoger onderwijs, in elk geval onder (de meeste) taalbeheersers. Wellicht speelde en speelt het ook een rol dat er weinig tot geen ruimte voor onderzoek was en is in de aanstellingen van veel van de professionals die in het hoger onderwijs proberen bij te dragen aan de ontwikkeling van de taalvaardigheid van studenten. Universitair aangestelde taalbeheersers beschikken in de regel wel over onderzoekstijd, maar de meesten van hen houden zich eerder bezig met de studie van taalgebruik in andere dan educatieve contexten.

Antoine Braet stelde acht jaar geleden in zijn afscheidscollege niet zonder reden de vraag of de taalbeheersers hun zaak niet hadden verraden (Braet, 2007).

Nu actuele zorgen over de academische geletterdheid van studenten ertoe leiden dat het thema weer op de beleidsagenda's verschijnt, klinkt ook de roep om wetenschappelijke fundering van onderwijs en voorzieningen op het vlak van taalvaardigheid in het hoger onderwijs weer luider, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Het recente rapport van de Nederlandse Taalunie (Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, 2015) getuigt daarvan. Het zijn overigens in Nederland en daarbuiten niet alleen en niet altijd in de eerste plaats taalbeheersers c.q. taalgebruiksonderzoekers die werk maken van onderzoek naar academische geletterdheid. Ook psychologen, sociologen en onderwijskundigen publiceren (al langere tijd) over academische geletterdheid. Desondanks is de opleving binnen de taalbeheersing van onderzoek naar academische geletterdheid opvallend te noemen.

Nu is vastgesteld dat het nooit ontbroken heeft aan aanleidingen voor onderzoek naar taalvaardigheid in het hoger onderwijs en nadat we hebben geconstateerd dat de belangstelling onder taalbeheersers voor zulk onderzoek is opgeleefd, is de tweede vraag aan de orde: ontbreekt het misschien aan een wetenschappelijke inbedding voor serieus onderzoek? Ook op deze vraag is het antwoord ontkennend. Voor onderzoek naar academische geletterdheid is er een goede bedding te vinden. Of, passender, *zijn* er goede beddingen te vinden. Er is op dit onderzoeksterrein sprake van sterk uiteenlopende disciplinaire en theoretische achtergronden. Veel werk steunt op onderwijspsychologische theorievorming en maakt gebruik van psychometrische methoden en technieken. Studies vanuit dit perspectief (zie bijvoorbeeld Kobrin, Patterson, Shaw, Mattern, & Barbuti, 2008) zijn vooral gericht op het individuele repertoire van studenten, op hun academische *taalvaardigheid*. Daarnaast wordt er sociologisch en sociaal-cultureel georiënteerd onderzoek gedaan, dat veelal vorm krijgt in case studies en etnografieën. De aandacht gaat daarin uit naar de mate van toegang tot, en de aard van de deelname aan *geletterheidspraktijken* (zie bijvoorbeeld Lea & Street, 1998). Ook de taal(gebruiks)wetenschap doet zich gelden. Academisch taalgebruik wordt door linguïsten (en anderen) vanuit sterk wisselende perspectieven bestudeerd: op basis van 'systemic functional linguistics' (Martin & Rose, 2008), argumentatieleer (Andrews, 2010, Latour, 1987), retorische genrestudies (Bazerman, 1981), English for academic/specific purposes (Hyland, 2005; Swales, 1990), schrijfproces-

onderzoek (Lavelle & Zuercher, 2001), enzovoorts. In het taalkundige werk wisselen individuele en sociale benaderingen elkaar af.

Binnen deze grote diversiteit vallen enkele zwaartepunten op. Het meest markant daarbij is de theorievorming rond het begrip *genre* (Bawarshi & Reiff, 2010). Genres worden opgevat als sociale, communicatieve, talige en cognitieve activiteiten die op basis van hun functionaliteit binnen specifieke contexten vorm krijgen. Aan de vorm en inhoud van genres of *generieke activiteiten* valt af te lezen welke interactionele doelen in het spel zijn, welke middelen legitiem kunnen worden ingezet en welke bijdragen van deelnemers worden verwacht, op basis van hun identiteiten (rollen, rechten en plichten). Academische genres vormen een specifieke deelverzameling van generieke activiteiten die gekenmerkt wordt door eigenschappen die functioneel zijn voor het epistemische werk dat binnen instellingen voor hoger onderwijs en onderzoek plaatsvindt. Academische genres zijn hoogst variabel; ze geven vorm aan uiteenlopende activiteiten en ze geven uitdrukking aan de specifieke condities die daarvoor binnen uiteenlopende wetenschappelijke instituties en disciplines gelden.

Vanuit een genreoptiek gaat de aandacht van onderzoekers in de regel uit naar de toegang tot, en de deelname aan academische geletterdheidspraktijken (Lea & Street, 1998). Aan individuele verschillen in academische taalvaardigheid wordt binnen genreonderzoek maar weinig aandacht besteed. De aandacht is eerder gericht op participatie van specifieke groepen en op kwesties die te maken hebben met macht en uitsluiting. Toch zijn genretheorie en de studie van kennis en vaardigheden uitstekend te verbinden, zolang de aandacht maar blijft uitgaan naar de wisselwerking tussen deelname aan academische praktijken en het individuele repertoire van deelnemers aan academische interacties. Academische geletterdheid kan en moet als proces en als resultaat, als voorwaarde en als uitkomst, en vanuit sociaal en individueel perspectief bestudeerd worden.

Gelet op bovenstaande is het hoog tijd voor een themanummer over *Academische geletterdheid van studenten in het hoger onderwijs*. In dit themanummer zijn vier artikelen bijeengebracht waarin vanuit wisselende perspectieven wordt gerapporteerd over onderzoek naar de taalvaardigheid van studenten in het hoger onderwijs, steeds in het kader van vraagstukken rond instroom, doorstroom en uitstroom.

Twee artikelen zijn gewijd aan vraagstukken rond toetsing. De Bakker, Meuffels, Muris en Rietstap bespreken in hun bijdrage *Diagnose en remediëring van schrijfvaardigheidsproblemen bij eerstejaarsstudenten Geesteswetenschappen* de ontwikkeling en validering van de *Diagnostische Toets Schrijfvaardigheid* (DTS), die in lijn met het taalbeleid ter plekke aan alle

eerstejaarsstudenten aan de FGw van de Universiteit van Amsterdam wordt afgenomen. De Bakker et al. presenteren ook de toetsuitslagen van de 1794 studenten die in het studiejaar 2013-2014 de DTS maakten: 1 op de 5 studenten haalt de minimumnorm niet, en 1 op de 4 studenten schrijft 'matig'. De auteurs laten zien hoe studenten, afhankelijk van hun score op de toets als geheel, worden doorverwezen naar een verplicht remediëringstraject, en gegevens worden gepresenteerd over de opbrengsten van, en de waardering voor de cursus *Beter Schrijven*, die bestemd is voor studenten die op verschillende onderdelen van de DTS laag scores. 82% van de studenten rondt deze cursus af met een voldoende; 72% verklaart zich na afloop tevreden tot zeer tevreden over de cursus. Deze eerste gegevens over het effect van remediëring op studiesucces brengen de auteurs tot de voorzichtige en voorlopige conclusie dat er sprake is van een positieve invloed op studiesucces.

Met een Engelstalige bijdrage over toetsing van academische taalvaardigheid geeft Van Dyk verbreding aan dit themanummer, niet alleen omdat Tijdschrift voor Taalbeheersing met zijn bijdrage bij wijze van uitzondering 'internationaal gaat', maar ook en vooral omdat hij de kwestie aansnijdt van selectieve taalvaardigheidstoetsing aan de poort, in dit geval in Zuid-Afrika. In *Tried and tested: Academic literacy tests as predictors of academic success* bespreekt Van Dyk de invulling van het construct *academic literacy* dat ten grondslag ligt aan de ontwikkeling van de *Toets van Akademische Geletterdheidsvlakke* (TAG) die aan verschillende universiteiten in Zuid-Afrika wordt gebruikt om studenten door te verwijzen naar cursussen en voorzieningen die gericht zijn op het wegwerken van tekorten in academische taalvaardigheid. Van Dyk gaat ook in op overwegingen inzake toetsvaliditeit die richtinggevend zijn geweest voor de ontwikkeling en het bedoelde gebruik van de TAG. Omdat de toets, anders dan was voorzien, ook gebruikt wordt voor selectiedoeleinden, kan Van Dyk data presenteren van empirische studies aan de University of Pretoria, Stellenbosch University en North-West University. Zijn gegevens laten zien dat de TAG als op zichzelf staande predictor een maar zeer gering deel van de variantie in succes in het eerste studiejaar voorspelt. In de context van andere predictoren, met name naast gegevens over resultaten op het eind-examen voortgezet onderwijs, is de bijdrage van de TAG aan de voorspelling van studiesucces feitelijk non-existent. De conclusie van Van Dyk is dan ook dat het de TAG ontbreekt aan predictieve validiteit voor selectie aan de poort, en dat het wijs is de TAG alleen te gebruiken voor de plaatsingsdoelen waarvoor de toets is ontwikkeld.

In plaats van toetsresultaten staan in de derde bijdrage, van de hand

van Kramer en Van Kruiningen, cognities en percepties van beginnende studenten centraal. In *Moeilijker, langer, serieuzer: Reflecties van eerstejaarsstudenten over schrijven in een academische setting* presenteren de auteurs een inhoudsanalyse van brieven die eerstejaarsstudenten Nederlandse Taal en Cultuur en Communicatie- en Informatiewetenschappen aan de Rijksuniversiteit Groningen aan hun docent hebben geschreven in de eerste week van het studiejaar 2013-2014. De brieven vormden de respons op een meta-schrijftaak die deel uitmaakte van een cursus academisch schrijven en presenteren. Kramer en Van Kruiningen bespreken de schrijfpodracht voor de studenten, het geanalyseerde materiaal en de opzet en uitkomsten van een analyse, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen *attributen* die studenten aan academische teksten en schrijftaken toekennen en hun *leerdoelen*. De analyses laten zien dat beginnende studenten in de formulering van hun attributies en hun leerdoelen overwegend algemene eigenschappen en ‘*surface features*’ van academische teksten onder woorden brengen, dat zij een gering besef tonen van de functionaliteit en instrumentaliteit van academisch schrijven, en dat zij zich in zekere mate door academische schrijfprijktijken geïntimideerd voelen. De auteurs bespreken ten slotte hoe hun verkenning van dit beginpunt van de academische socialisatie van studenten als aangrijpingspunt kan dienen voor het ontwerp van leeractiviteiten die deel uitmaken van academisch schrijfonderwijs aan het begin van het universitaire curriculum.

Niet alleen ten aanzien van instroom en doorstroom, maar ook bij de uitstroom uit het hoger onderwijs spelen vragen over de geletterdheid van studenten. Een klassieke vraag is die naar de wijze waarop en de mate waarin het hoger onderwijs studenten voorbereidt op toekomstige professionele communicatieve taken. Vanuit een genretheoretisch perspectief worden schrijven en spreken beschouwd als sociale activiteiten die onlosmakelijk verbonden zijn met de sociale context waarin die activiteiten plaatsvinden. Het voorbereiden van studenten op professionele communicatie is zo bezien een lastige taak. In feite is er sprake van twee typen *discourse communities* – die van de opleiding en die van de werkplek – communities die ieder door verschillende constellaties van genres worden gekenmerkt. In een educatieve setting functioneert schrijven onder andere als middel voor de demonstratie van kennis en als instrument voor begripsontwikkeling en leren; op de werkplek is schrijven veelal gericht op praktische uitkomsten. Dias, Freedman, Medway en Paré (1999) spreken in dit verband zelfs van ‘*worlds apart*’ (p. 197). Op zoek naar aanknopingspunten voor een beroepsgerichte invulling van communicatieleerlijnen in vier opleidingen aan de Faculteit Economie en Management van de Hoge-

school van Arnhem en Nijmegen gaan Faber-De Lange en Van der Pool na welke eisen het werkveld stelt aan de geletterdheid van beginnende hbo-professionals. In hun bijdrage aan dit themanummer, *De communicatieve competente professional in de ogen van managers*, verkennen Faber-De Lange en Van der Pool op basis van interviewonderzoek de visies van leidinggevendenden binnen vier beroepsdomeinen (accountancy, communicatie, recht en logistiek & economie). De resultaten laten zien dat communicatieve werkzaamheden binnen alle vier de beroepsdomeinen onlosmakelijk met het werk zijn verbonden. Starters gebruiken in hun werk een grote variëteit aan genres: vooral mondelinge genres voor de vormgeving en invulling van werkprocessen en schriftelijke genres bij de afronding ervan. De kwaliteitseisen betreffen situatiebewustzijn. Professionals moeten tijdens communicatieve activiteiten gericht zijn op de ander, op het proces en op zichzelf. Het belang van communicatieve competentie is groot. Communicatief handelen van onvoldoende kwaliteit kan ernstige gevolgen hebben, zowel voor de startende professional als voor het werk en de organisatie. Aan het slot van hun bijdrage bespreken Faber-De Lange en Van der Pool de consequenties van deze uitkomsten voor betekenisvol communicatieonderwijs binnen het hoger beroepsonderwijs.

Met de bovenstaande bijdragen hopen wij als gastredactie een lezenswaardig themanummer van het *Tijdschrift voor Taalbeheersing* te hebben afgeleverd. Ook aan een verder strekkend doel hebben wij willen bijdragen: academische geletterdheid agenderen als thema voor toekomstig taalbeheersingsonderzoek. Naast de vraagstukken die in de bijdragen in deze aflevering worden aangesneden valt er immers uit lopend onderzoek nog veel te rapporteren. En voor nieuw onderzoek ontbreekt het niet aan theoretisch en praktisch uitdagende vragen.

Bibliografie

- Andrews R. (2010). *Argumentation in Higher Education: Improving Practice through Theory and Research*. New York: Routledge.
- Bawarashi, A.S., & Reiff, M.J. (2010). *Genre. An introduction to history, theory, research, and pedagogy*. West Lafayette: Parlor Press/The WAC Clearinghouse.
- Bazerman, C. (1981). What written knowledge does: Three examples of academic discourse. *Philosophy of the Social Sciences*, 11(3), 361-387.
- Bazerman, C., & Russell, D.R. (1994). *Landmark essays on writing across the curriculum*. Davis: Hermagoras Press.
- Braet, A. (2007). *Hebben de taalbeheersers hun zaak verraden?* Een overzicht van het Taalbeheersingsonderzoek van 1980-2005. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29(4), 333-354.

- Eemeren, F. van, Hoven, P. van den, Jansen, C., & Schellens, P.J. (2002). *Tussenstand: 25 jaar Tijdschrift voor Taalbeheersing*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Hylland, K. (2005). Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies*, 7(2), 173-192.
- Kam, A.E., & Kruijning, J.F. van (2007). Communicatieve vaardigheden in de universitaire curricula. *Onderzoek van Onderwijs*, 36, 10-15.
- Kobrin, J.L., Patterson, B.F., Shaw, E.J., Mattern, K.D., & Barbuti, S.M. (2008). *Validity of the SAT® for predicting first-year college grade point average*. New York: College Board.
- Latour, B. (1987). *Science in Action*. Milton Keynes, UK: Open University Press; 1987.
- Lavelle, E., & Zuercher, N. (2001). The writing approaches of university students. *Higher Education*, 42(3), 373-391.
- Lea, M.R., & Street, B. (1998). Student writing in higher education: an academic literacies approach. *Studies in Higher Education*, 23, 157-172.
- Martin, J.R., & Rose, D. (2008). *Genre relations: Mapping culture*. London: Equinox.
- OECD (2013). *The state of higher education 2013*. Paris: OECD Higher Education Programme (IMHE).
- Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren. (2015). *Vaart met taalvaardigheid: Nederlands in het hoger onderwijs*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Russell, D.R. (2001). Where do the naturalistic studies of WAC/WID point? A research review. In: S.H. McLeod, E. Miraglia, M. Soven, & Ch. Thaiss (Eds.), *WAC for the new millennium. Strategies for continuing writing-across-the-curriculum programs* (pp. 259-298). Urbana: National Council of Teachers of English.
- Swales, J. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge (UK), New York: Cambridge University Press.

Over de auteurs

Kees de Glopper, **Jacqueline van Kruijning** en **Carel Jansen** werken aan de Rijksuniversiteit Groningen. Kees de Gloppe is daar hoogleraar Taalbeheersing van het Nederlands, Jacqueline van Kruijning is er als universitair docent verbonden aan de afdelingen Nederlandse Taal en Cultuur en Communicatie- en Informatiewetenschappen en Carel Jansen is er hoogleraar Communicatie- en Informatiewetenschappen. Daarnaast is hij bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Stellenbosch in Zuid-Afrika.

